

Het Zeeuwse
Landschap

Brugstraat 51
4475 AN Wilhelminadorp
0113 - 569 110
info@hetzeeuwselandschap.nl
hetzeeuwselandschap.nl

Provincie Zeeland
t.a.v. Programma Landelijk Gebied
Postbus 6001
4330 LA Middelburg
landelijkgebied@zeeland.nl

Wilhelminadorp, 16 december 2025

Kenmerk: HP/MP/25177

Betreft: Zienswijze ontwerp Programma Landelijk Gebied Provincie Zeeland

Geachte mevrouw / heer,

Aanleiding ontwerp Programma Landelijk Gebied Provincie Zeeland

Zeeland staat voor grote en urgente opgaven in het landelijk gebied: ten aanzien van woningbouw, landbouw en natuur, water en bodem, duurzame energie, de (circulaire) economie en het omgaan met klimaatverandering. De ruimte is schaars, de opgaven zijn groot en de context is uitdagend. Dit vraagt om het maken van keuzes.

Het Programma Landelijk Gebied (PLG) is een programma waarin de Provincie haar ambities, doelstellingen en opgaven uit de Zeeuwse omgevingsvisie voor wat betreft "Balans in de grote wateren en het landelijk gebied" en "Klimaatbestendig en CO2-neutraal Zeeland" uitwerkt en vertaalt naar concrete acties en/of maatregelen. Het programma Landelijk Gebied is bindend voor het Provinciaal bestuur.

Het Zeeuwse Landschap

Zeeland blijft niet vanzelf zo mooi... daarom zet Stichting Het Zeeuwse Landschap zich al bijna 90 jaar in om natuur, landschap en erfgoed in Zeeland te beschermen. Dit doen we zowel in onze eigen terreinen als daarbuiten samen met ca. 50 medewerkers en 275 vrijwilligers.

Onze missie is kraakhelder: Wij beschermen Zeeuwse natuur, landschap en het daarmee verbonden erfgoed voor nu en voor de generaties na ons.

Reactie op ontwerp Programma Landelijk Gebied Provincie Zeeland

We begrijpen dat het uitdagend is, om in deze tijd duidelijke keuzes te maken, terwijl er zo veel belangen zijn die om aandacht vragen en de opgaven steeds urgenter worden.

We betreuren dat de oplossing die we ambtelijk met sectoren in de "tweedaagse stikstof" eind 2024 hadden gevonden bestuurlijk niet is opgepakt. Het was goed te ervaren dat als we met elkaar om tafel gaan en naar elkaar luisteren en met elkaar meedenken er (meer) mogelijkheden, vertrouwen en verbinding kunnen ontstaan. Daarom blijft Het Zeeuwse Landschap zoveel mogelijk het gesprek aangaan.

Het Zeeuwse Landschap maakt zich zorgen om de afname van de gezondheid van natuur. Omdat we onderdeel zijn van de natuur, heeft dit ook effect op de mens. Deze effecten worden steeds duidelijker. Het Programma Landelijk Gebied is een belangrijk document om inzage te krijgen welke keuzes de Provincie maakt op het gebied van natuur, landschap en erfgoed en hoe de Provincie daarmee uitwerking geeft aan de Zeeuwse omgevingsvisie en haar ambities "Balans in de grote wateren en het landelijk gebied" en "Klimaatbestendig en CO2-neutraal Zeeland".

Het Zeeuwse Landschap heeft daarom met belangstelling en aandacht kennisgenomen van het ontwerp.

Het Zeeuwse Landschap gaat graag in overleg, om samen met de Provincie en andere sectoren, duidelijke integrale keuzes te maken en maatregelen uit te voeren met betrekking tot erfgoed, natuur en landschap.

Het Zeeuwse Landschap vraagt graag uw aandacht voor:

- **Doelgericht beleid voor natuur en landbouw**

Op pagina 5 staat: "Rond de instandhouding van de natuur is de situatie urgent." en "Dit vraagt om een voortvarende aanpak."

Het Zeeuwse Landschap verzoekt dringend om meer en duidelijk doelgericht beleid, concrete en meetbare doelen, bronmaatregelen, inzet en ambitie op te nemen in het Programma Landelijk Gebied, zodat de Zeeuwse natuur zich kan herstellen tot een gezond en veerkrachtig ecosysteem. Er worden op verschillende plaatsen in het document verschillende doelen en opgaven verwoord. Dat maakt het onoverzichtelijk en onduidelijk.

Een voortvarende aanpak met betrekking tot natuur ontbreekt in het ontwerp Programma.

Zie bijvoorbeeld in de tabel bij artikel 2.2 Doel van het Programma Landelijk Gebied Provincie Zeeland:

- Het provinciaal doel met betrekking tot Natura 2000 (VHR) is: Het bereiken van een gunstige staat van instandhouding, verslechtering uitsluiten en het bevorderen van de biodiversiteit (pag 6).
Tegelijkertijd staat in paragraaf 4.1.2 opgaven (pag 14): "De opgave is om stappen te zetten om in elk geval verslechtering uit te sluiten en ook stappen te zetten naar de gunstige staat. Aangezien de natuur een dynamisch systeem is en herstel tijd kost worden in het Programma Natuur en ook in het Programma Landelijk Gebieden de eerste stappen gezet. Uit monitoring en evaluatie moet blijken welke vervolgstappen nodig zijn en wanneer." Het bereiken van een gunstige staat van instandhouding komt niet meer terug als opgave of in de maatregelen.
Tegelijkertijd blijken de stikstofmaatregelen "*Intrekken slapende vergunningen*" en "*Intrekken latente ruimte in vergunningen*" van verplicht naar vrijblijvend te zijn veranderd. Dat betekent dat gedurende twee jaar de stikstofemissie juist kan toenemen dus dit gaat direct in tegen de opgave van verslechtering uitsluiten!
Ook ontbreekt een termijn voor het behalen van het provinciaal doel.
- *Bijdragen aan het reduceren van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden.*
Wat betekent "bijdragen aan"? Hoeveel? Wanneer? Welke concrete doelen stelt de Provincie zich?
- De ambitie ten aanzien van natuur is veranderd van "natuur als ruggengraat" naar "natuur herstelt" (nog niet eens "natuur hersteld"!): We begrijpen het belang van gebiedsprogramma's zoals voor Schouwen en De Manteling. Het stellen van heldere doelen en kaders hierin zou de processen enorm helpen.

- **Borging doelbereik en duidelijke keuzes**

Om te voorkomen dat er een (te) grote mate van vrijwilligheid ontstaat, verzoeken wij de Provincie om een duidelijk overzicht met heldere keuzes en termijnen te stellen waarbinnen de maatregelen zijn uitgevoerd. Zodat ook voor regionale en lokale partijen duidelijk wordt, wat hun opgaven, keuzemogelijkheden en budget zijn.

Voor veel maatregelen die genoemd worden in het ontwerp Programma Landelijk Gebied ontbreken budget, streefdata, meetbaar concreet doel, meetbare concrete acties.

Het blijft vaak bij vage omschrijvingen als "hiervoor wordt een plan van aanpak opgesteld", inventariseren, onderzoeken. Gezien de urgentie van de opgaven en de behoefte van veel partijen aan duidelijkheid en stabiel beleid is het belangrijk om doelbereik te borgen.

- **Uitgangspunten over de doelen van het Programma Landelijk Gebied**

Pagina 5: Op 2 juli 2024 hebben Gedeputeerde Staten besloten om verder te werken aan een volgende versie van het Zeeuws gebiedsprogramma met de volgende uitgangspunten over de doelen:

- Opgaven die niet Zeeuws breed worden gedragen, zoals nieuwe natuur, worden in principe niet meegenomen tenzij zich meekoppelkansen voordoen.

- De stikstofopgave is in hoofdzaak een Rijksopgave, maar wij zullen ons inspannen om het richtinggevende reductie doel te halen.

Opgaven die niet Zeeuws breed worden gedragen, zoals nieuwe natuur, worden in principe niet meegenomen tenzij zich meekoppelkansen voordoen.

Hoe staat dit in verhouding tot het punt ervoor dat de prioriteiten liggen bij wettelijke opgaven voor Natura 2000, NNZ, de Bossenstrategie en KRW?

Het Zeeuwse Landschap staat niet achter dit uitgangspunt:

We begrijpen dat het uitdagend is, om in deze tijd duidelijke keuzes te maken, terwijl er zo veel belangen zijn die om aandacht vragen en de opgaven steeds urgenter worden.

Met een dergelijk uitgangspunt kom je niet verder: er zijn zoveel belangen dat er altijd wel iemand is, die niet achter de opgave staat. En dan gebeurt er niks. Zo zijn we juist in deze situatie terecht gekomen. Het vergt nu bestuurlijke moed, visie en lef om keuzes te maken, ook als er geen Zeeuws breed draagvlak is. Dat is lastig, maar echt nodig.

Dat betekent natuurlijk niet dat je niet moet proberen om met zoveel mogelijk partijen tot een oplossing te komen! Ons uitgangspunt is altijd: ga met elkaar in gesprek! Dus met alle partijen praten en kijken of je tot oplossingen kunt komen.

Belangrijk bij het maken van de keuzes is te realiseren dat natuur en landschap h t fundament van onze samenleving, infrastructuur en economie zijn.

De stikstofopgave is in hoofdzaak een Rijksopgave, maar wij zullen ons inspannen om het richtinggevende reductie doel te halen.

Maak concreet hoeveel het "richtinggevende reductiedoel voor stikstof" is.

Welke maatregelen zijn opgenomen en tot hoeveel reductie leiden deze maatregelen, en op welke termijn?

Maak duidelijk wie daar het meest aan bijdragen zodat het beperkte budget dat beschikbaar is zo efficiënt en effectief mogelijk ingezet wordt. Om zo effectief mogelijk natuurherstel te realiseren en tot een geborgde dalende stikstoftrend te komen (om zo te komen tot ruimte voor vergunningverlening).

- **Natuurherstelverordening (NHV)**

De Europese Natuurherstelverordening (NHV) is sinds 2024 van kracht en verplicht Nederland, dus ook Zeeland, tot het herstel van aangetaste ecosystemen. Wat de ambitie van de Provincie Zeeland is, hoe de hersteldoelen in het Zeeuwse doorvertaald en behaald worden, en welke ruimtelijke keuzes daarvoor nodig zijn, zijn punten die (nog) volledig ontbreken in het ontwerp Programma Landelijk Gebied.

In september 2026 moet een concept natuurherstelplan door het Rijk bij de EU zijn ingediend. Wij begrepen dat het Rijk in overleg is met Provincies hoe dit vorm moet krijgen. Gezien de ambitie van de provincie om het stikstofprobleem op te pakken ("De stikstofopgave is in hoofdzaak een Rijksopgave, maar wij zullen ons inspannen om het richtinggevende reductie doel te halen.") en het noodzakelijk is om tot een geborgde dalende stikstoftrend te komen, vernemen we graag hoe de provincie hiermee aan de slag gaat, zodat er spoedig grote stappen gezet kunnen worden, zowel ten aanzien van natuurherstel als een geborgde dalende trend ten aanzien van stikstof.

- **Het gebruik van het woord "functionele agrobiodiversiteit"**

Het Zeeuwse Landschap hecht aan het woord biodiversiteit. Door "functionele agrobiodiversiteit" te gebruiken, kan het misverstand ontstaan, dat je door in te zetten op het herstel van een aantal – voor de landbouw belangrijke- soorten, je het gehele ecosysteem herstelt.

Het gaat niet alleen om soorten die voor de landbouw van belang zijn:

de natuur is een ecosysteem waarbij heel veel soorten een geheel vormen en daardoor veerkracht heeft. Op het moment dat je een beperkt aantal soorten gaat bestrijden of bevoordelen, ontstaat er disbalans en heeft het gehele systeem daar last van.

Het is daarom van belang om te zorgen dat het gehele ecosysteem met zoveel mogelijk soorten herstelt, in plaats van in te zoomen op een paar soorten (die voor de landbouw belangrijk zijn).

- **Uitvoering**

Graag ziet Het Zeeuwse Landschap een heldere, concrete en meetbare uitvoering waarin de rol van natuur als fundament van ons bestaan een duidelijke plaats krijgt en er een evenwichtige en integrale afweging kan plaatsvinden om tot heldere en concrete besluiten te komen. Zonder duidelijke afspraken over geld en organisatie blijft onduidelijk hoe de plannen gerealiseerd worden.

Het Zeeuwse Landschap wil graag betrokken worden en in gesprek gaan om de uitvoering (verder) vorm te geven en te helpen bepalen welke integrale maatregelen het meeste doelbereik opleveren. Zo wordt duidelijk wat het doelbereik gaat zijn en zal ook voor regionale en lokale partijen duidelijk(er) worden, wat hun opgaven, keuzemogelijkheden en budget zijn.

- **Ruimtelijke keuzes**

Op pagina 8 wordt aangegeven dat in dit programma al dan niet impliciet keuzes worden gemaakt in de ruimtelijke inrichting. ... Daarnaast gaat het over waar mogelijkheden zijn voor groenblauwe dooradering." Wij kunnen deze ruimtelijke keuzes niet terugvinden in de verdere tekst van het ontwerp.

- **Groenblauwe dooradering (GBDA)**

Op pagina 11 wordt omschreven dat er wordt gewerkt aan het krijgen van een goed inzicht in het al aanwezige areaal GBDA in Zeeland. Daarvoor wordt een viewer van GBDA in Zeeland en een dashboard met de oppervlakte en het percentage aan GBDA ontwikkeld. Na oplevering wordt dit jaarlijks geactualiseerd. Het Zeeuwse Landschap onderstreept het belang dat er spoedig een nulmeting beschikbaar komt waarbij tevens de kwaliteit van de elementen is meegenomen. Het Zeeuwse Landschap benadrukt het belang van een goede visie op de GBDA, met daarin opgenomen de volgende punten: .

GBDA wordt gefaseerd opgepakt, wat wordt hiermee bedoeld?

Welke doorlooptijd of focus leggen op bepaalde elementen boven anderen?

Wordt er ingezet op bepaalde typen GBDA?

Of gefaseerd in tijd?

Naast de kwantiteit van de groenblauwe dooradering is voor een optimaal functioneren van deze dooradering ook de kwaliteit van deze dooradering van belang. Groenblauwe dooradering - ook als verbinding tussen stad en land - kan daarnaast als middel worden ingezet om te combineren met recreatieve voorzieningen en de recreatiedruk in beschermde natuurgebieden te verlagen, mits dit met oog voor streekeigenheid wordt ingezet.

Op pagina 8 staat "Daarnaast zijn deze landschapselementen in staat om stikstof op te vangen waardoor het niet verder verspreid wordt."

Waaruit /uit welk onderzoek blijkt dat dit zo is?

Tot slot is bij de blauwe dooradering meer aandacht nodig voor faunapassages. Nu ontbreken ze op cruciale locaties. Veel bestaande faunapassages voldoen niet aan de landelijke normen voor otter, zijn in slechte staat en worden niet beheerd waardoor ze niet goed functioneren. Het Zeeuwse Landschap heeft hier meermaals aandacht voor gevraagd. Kwaliteit van droge dooradering is vaak erg beperkt.

- **Aandacht voor behoud Zeeuwse cultuurlandschappen**

In het Programma Landelijk Gebied zijn doelen voor natuur, water, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid en volhoudbare landbouw opgenomen die integraal en samenhangend worden benaderd. Deze doelen dragen allen bij aan een gezonde fysieke leefomgeving en een goede kwaliteit van watersystemen, water, bodem, lucht, landschappen en natuur.

Wij zijn van mening dat een goede visie op landbouw om te komen tot een volhoudbare bedrijfstak van belang is en dat dit, onder andere gecombineerd met doelen uit de GBDA, in belangrijke mate bij kan dragen aan het behoud en de ontwikkeling van het Zeeuwse (cultuur)historisch landschap. Juist deze streekeigen identiteit door de verscheidenheid van Zeeuwse landschappen draagt bij aan een gezonde fysieke leefomgeving.

Daarvoor zijn een heldere visie en doelen van belang, gebaseerd op de kenmerkende regionale landschapstypen. Dit is opgenomen in de redeneerlijnen (pagina 9). Een aantal belangrijke structuren zoals kreken en dijken wordt genoemd, maar een verdere uitwerking ontbreekt nog. Wij benadrukken het belang van deze uitwerking (zowel in type landschapselementen per regio als qua soortenkeuze bij groene elementen (inheems)), om (verder) verlies van landschapskwaliteit te voorkomen.

Binnen de zoektocht naar een toekomstbestendige landbouw is het daarnaast van belang om oog te hebben voor het type agrarische functies in relatie tot de agrarische cultuurlandschappen ter plaatse. Het type landbouw bepaalt immers mede de landschappelijke identiteit en aantrekkelijkheid van een gebied.

- **Cumulatie**

Het Zeeuwse Landschap dringt erop aan dat (zo) duidelijk (mogelijk) gemaakt wordt, wat de cumulatieve effecten van alle integrale beleidskeuzen en projecten uit het programma Landelijk Gebied zullen zijn op bodem, water, natuur, landschap en erfgoed. Zodat duidelijk en transparant kan worden aangegeven in de (beleids)keuzes en uitvoeringsprogramma's hoe de provincie met deze cumulatie om zal gaan.

Ook zien we graag terug hoe de provincie omgaat met het feit dat voorgenomen ontwikkelingen elkaar in negatieve zin kunnen versterken (activiteiten die negatieve effecten hebben voor de milieucondities die ook al een knelpunt zijn voor de duurzame instandhouding van Natura 2000-gebieden: stikstofdepositie en verstoring/recreatiedruk).

Daarnaast zijn er natuurlijk de ontwikkelingen die op Zeeland afkomen die enorme (cumulatieve) effecten hebben op natuur, landschap en het landelijk gebied (Zeeland 2050, defensie, energietransitie, ammoniak, waterstof, kerncentrales, uitbreiding industrie en haven, etc.)

- **Stiltegebieden en duisternis**

Hoe wordt in het programma landelijk gebied omgegaan met de stilte(gebieden) die in de omgevingsverordening van Zeeland zijn aangewezen? En hoe wordt omgegaan met duisternis?

- **Water- en bodemsysteem**

Op pagina 8 staat "dat functies in principe moeten passen bij het water- en bodemsysteem. De functie is volgend aan het systeem." En dat er gezocht wordt naar de meest passende functie of combinatie van functies voor een locatie.

Hoe wordt hier concreet invulling aan gegeven zodat in de praktijk een zorgvuldige afweging gemaakt kan worden in het (programma) Landelijk Gebied?

- **Uitgangspunt GS "Landbouw (uit UPLG)", zie pagina 9 van de bijlage bij Programma LG**

Hier wordt aangegeven dat de "landbouwsector beweegt met de natuurlijke kenmerken van het Zeeuwse landschap en ontwikkelt verdienmodellen die passen bij lokale omstandigheden".

- Waarom wordt er dan extra ingezet op voldoende kwalitatief zoet? Innovaties in veredeling en klimaatresistente teelten wordt wel op ingezet, maar zoals FRESHEM duidelijk laat zien, is verzilting hoog.
- Het Zeeuwse Landschap stelt voor om in te zetten op regenwater vasthouden om de zoetwaterbel groot genoeg te houden en verzilting vanuit de onderlaag daarmee tegen te gaan.
- Waarom wordt er naast de noodzaak voor zuinig watergebruik niet ingezet op zilt resistente teelten en/of omgaan met de (onvermijdelijke) verzilting?
- Waarom geen extra inzet op meer kansen voor jonge boeren en het creëren van mogelijkheden voor meer/kleinere boeren?

Het Zeeuwse Landschap heeft ervaring met pacht met boeren, ook in onze natuurgebieden (2500 ha en meer dan 200 boeren, zie bijvoorbeeld Topgebied Groede, variërende projecten met Proefboerderij Rusthoeve/Delphy/ZAJK en NIZB (Natuurinclusief Zeeuwse Bouwplan) in Grenspark Groot Saefthinghe) en wil graag actief meewerken of helpen stimuleren, bijvoorbeeld via onze projecten en samen te werken met jonge boeren.

- **Ambitiedocument Agrarisch Natuurbeheer**

Het ambitiedocument is een mooie ambitie van de mogelijkheden voor agrarische natuurbeheer en beleid in het landelijk gebied. Wel zijn deze ambities zo hoog, dat het de vraag is, of de huidige bezetting/mankracht op dit onderwerp afdoende is om de doelen kwalitatief hoogwaardig te behalen.

Om niet alleen in te zetten op kwantiteit maar ook kwaliteit is een verhoging van kennis noodzakelijk bij de gebruikers van ANLb.

Door in te zetten op boeren die boeren adviseren wordt de kenniskloof met betrekking tot beheer verkleind en de afhankelijkheid van externe adviseurs verlaagd.

In hoeverre wordt er verder ingezet op de monitoring van de effectiviteit van de ANLb-maatregelen?

- **Aanzuren van mest**

Mest aanzuren om stikstofuitstoot te verlagen, heeft negatieve effecten op bodemleven. Het Zeeuwse Landschap vindt het belangrijk dat er zorgvuldig wordt gekeken naar mogelijke (cumulatieve) effecten op milieu en natuur (bodemleven, verzuring etc.) van aanzuren van mest met allerlei (afval?)stoffen. In de jaren negentig en 2022 is hier ook onderzoek naar gedaan (zie rapport WUR: <https://edepot.wur.nl/572080>).

Belangrijk om het probleem niet te verplaatsen (van een stikstofprobleem naar een bodemprobleem): door (te) eenzijdig naar het stikstofprobleem te kijken, verplaats je het naar een ander natuur/milieuaspect. Daarmee los je het probleem niet structureel op.

Het Zeeuwse Landschap maakt zich zorgen over de invoer van (drijf)mest vanuit andere provincies: deze werkwijze ondersteunt de provinciale doelen om stikstofuitstoot te verminderen niet.

- **G3 spuitvrije zones**

Het Zeeuwse Landschap onderschrijft het belang van de doelstelling van de Kaderrichtlijn Water (KRW).

Met deze zienswijze hopen wij een constructieve bijdrage te leveren. Wij hopen dat deze zienswijze ter harte wordt genomen en de genoemde aanbevelingen meegenomen worden in de definitieve versie van de Nota Ruimte.

Met vriendelijke groet,

Rob van Westrienen

Directeur-bestuurder
Het Zeeuwse Landschap